

Наташа Јовановић Ајзенхамер

Филозофски факултет Универзитета у Београду
natasa.jovanovic@f.bg.ac.rs

Ислам *ante portas*: примена Бауманове теорије о странцу на анализу социјалне дистанце према муслиманским мигрантима у Србији

Бауманова теорија о односу западног становништва према мигрантима почива на анализи неколико аспеката: онтолошком, етичком, економском, социјалном, политичком и безбедносном. Ради се о сложеној теорији која се надовезује на његова ранија истраживања о флуидном животу, глобализацији и (пост)модерности. У овом раду најпре ћу представити основне Бауманове хипотезе о односу према странцима који долазе „на наша врата“, а потом ћу те хипотезе применити на анализу тзв. „мигрантске кризе“ у Србији. Иако Бауман своју теорију заснива на искуствима земаља Западне Европе, настојаћу да покажем зашто његови закључци могу да се прошире и на земље полупериферије светског капитализма, каква је Србија. Да бих проверила неке од Бауманових хипотеза анализираћу истраживања јавног мњења у Србији. Будући да не анализирам истраживање које је резултат директне операционализације Бауманове теорије, те стога не могу говорити о потврђивању или оповргавању његових претпоставки, анализа секундарне грађе послужиће ми као почетна оријентација и хеуристичка извидница за нека будућа истраживања у том правцу.

Кључне речи: Зигмунт Бауман, ислам, миграције с Блиског истока, социолошка теорија, социјална дистанца

Islam *ante portas*: Application of Bauman's Theory of a Foreigner to the Analysis of Social Distance towards Muslim Migrants in Serbia

Bauman's theory of the attitude of the Western population towards migrants is based on the analysis of several aspects: ontological, ethical, economic, social, political and security. It is a complex theory which is build on his earlier research on fluid life, globalization, and the (post)modernity. In this paper, I will first present Bauman's basic hypotheses about the attitude towards foreigners who are coming „to our door“, and then I will apply these hypotheses to the analysis of the situation with the migrant crisis in Serbia. Although Bauman bases his theory on the experiences of Western European countries, I will try to show why his conclusions can be extended to countries on the periphery of world capitalism, such as Serbia. To test some of Bauman's hypotheses, I will analyse public opinion polls in Serbia. Although I did not conduct the research by operationalizing Bauman's theory and

therefore I cannot speak of confirming or refuting his assumptions, the analysis of secondary empirical data will serve as our initial orientation and heuristic reconnaissance for some future research in that direction.

Key words: Zygmunt Bauman, Islam, migrations from Middle East, sociological theory, social distance

1. Увод: Зашто Бауман?

Одговор на питање постављено у наслову је релативно једноставан. Бауман (Zygmunt Bauman) спада у оне мислиоце који настоје да анализирају широк спектар друштвено релевантних тема, па је сасвим очекивано да је и једно од најважнијих актуелних питања, као што је тзв. „мигрантска криза“,¹ доспело под његову истраживачку лупу. С друге стране, Бауман релативно конзистентно, темељно и на изузетно оригиналан начин проучава трансформацију друштва на неколико нивоа и уклапа различите елементе у своје опште хипотезе о флуидности, (пост)модерности и глобализацији. Бауман мисли и филозофски и социолошки, и пружа могућност различитим ауторима да се надовежу на његове идеје и да их детаљније истраже и примене. Његова књига о мигрантској кризи – *Странци пред нашим вратима* (Bauman 2018) – једна је од последњих студија коју је написао и она се може разумети само у контексту његових претходних истраживања. Реч је о књизи есејистичког карактера чија се аргументација може у потпуности схватити само ако се оперише дефиницијама и идејама које је пољски филозоф дао у својим ранијим радовима.

У овом тексту применићу Бауманову теорију о странцима и узроцима и последицама мигрантске кризе на анализу секундарне грађе добијене из истраживања спроведених на ову тему у Србији. Највећи део критика на рачун Бауманове теорије – и нарочито његове теорије о флуидности – иду у правцу немогућности спровођења емпиријских истраживања на основу његових путоказа (Elliott 2007, 53) па ћу покушати да укажем на оне елементе теорије који су подобни за емпиријску операционализацију. Иако је Бауманова теорија усредсређена на западноевропско искуство, настојаћу да покажем зашто сматрам да она може да се прошири и на друге контексте, попут оних из земаља с полупериферије светског капитализма.² То је, дакле,

¹ Ради се о миграцијама из земаља Блиског истока чије становништво емигрира ка земљама Западне Европе, у периоду од 2014. године до данас. У овом раду немам места да се позабавим демографским, геополитичким или економским узроцима и последицама поменутог процеса, већ ћу акценат ставити на политички, културолошки и симболички однос према мигрантима који долазе из доминантно муслиманског верског контекста (више о актуелној мигрантској кризи в. Barlai et al. 2017; Johnson 2015).

² Реч је о земљама које се, како то Валерштајн дефинише (Wallerstein 1974), налазе између земаља центра (то су развијене капиталистичке земље, с моћним владама, развијеном индустријом и употребом сложених технологија) и земаља периферије (реч је о неразвијеним земљама које су економски нестабилне, с нејаким политичким

предмет, али и циљ овог рада – да истражим у којој мери су поједини Бауманови закључци применљиви и ван западноевропског контекста. Хипотеза од које полазим је да Србија дели један део искуства глобалног флуидног живота, што је, последично, сврстава у ред оних друштава о којима Бауман пише, наравно, уз постојање локалних специфичности, о којима ће такође бити речи.

2. Како изгледа флуидни живот?

„Укратко“, вели Бауман, „флуидни живот (енг. *liquid life*) јесте непостојан живот који се одвија у условима сталне неизвесности“ (Bauman 2009a, 10). Флуидни живот се никада не одвија у месту, у њему се догађаји брзо смењују, а рок трајања производа и међуљудских односа је све краћи и краћи. Императив који се поставља пред појединца је одбацивање прошлости, демонтирање актуелних идентитета и перманентно стварање нових. У флуидном животу важна је брзина, а не трајање, и готово је немогуће правити плаузибилне предикције будућих трендова. То је једна постојана „тиранија тренутка“ (Eriksen 2003). Све стратегије делања брзо застаревају, и то и пре него што актери добију шансу да их добро науче. И различити односи (интимни и професионални) одвијају се по истим „правилима игре“: краткотрајни су, нестални, пролазни и умногоме комодификовани. Једна од најважнијих карактеристика флуидног живота – која је у непосредној вези с темпоралном ограниченошћу различитих аспеката његове динамике – јесте то да средишњи део његових активности заузима потрошња, при чему су објекти потрошње и људи и предмети (Bauman 2009a, 9–19).

Овако укратко описан савремени флуидни контекст је врло тензична реалност. Средишње место Бауманове „дијагнозе“, а уједно и критике савременог света, јесте нарастајућа фрустрираност људи који су онемогућени да се снађу у лавиринтима проблема које нису сами створили (Elliott 2007, 51). Овај феномен Бауман објашњава уз помоћ концепта културе индивидуализма, те цитира Улриха Бека (Ulrich Beck), који је сматрао да су у савременом свету појединци стављени пред немогућ задатак: Задужени су да нађу индивидуално осмишљена и индивидуално остварива решења за проблеме које је створило друштво (Bauman 2018, 55–58).

У низу изазова које актери треба да превазиђу најважнији је онај који се тиче егзистенције, односно инхерентне несигурности на тржишту рада. Радна места брзо нестају, квалификације застаревају и нема више сигурних каријерних стаза по којима би актери могли да корачају (Bauman 2017a, 45). Бауман често користи термин *прекаријат*³ да би илустровао порозност радних

институцијама). Анализа позиције Србије као полупериферијске земље у контексту миграција рађена је у неколико социолошких истраживања (в. Bobić & Babović 2013; Petrović & Pešić 2017).

³ Прекаријат је релативно нов појам у савременој социологији око чије дефиниције и значења се још увек воде теоријски спорови. Основне карактеристике је дао креатор појма

позиција, њихову заменљивост и, последично, осећај суштинске несигурности актера на флуидним тржиштима рада. Прекаризација рада доводи до цементирања процеса класног раслојавања, који темељно онемогућава велики део становништва да промени класну позицију и да се уздигне на друштвеним лествицама. У том „зачараном кругу“ у коме влада императив индивидуалног постигнућа – у складу с крилатицом „пливај или потони“ – а који је, заправо, у потпуности импотентан због глобалних структуралних препрека, људи истовремену бивају, како Бауман метафорички описује, и Прометејева јетра која трули, и лешинари који је кидају. Флуидни живот је заправо „верзија ‘уради сам’ прометејске драме“ (Bauman 2018, 56).

Ове идеје које су изнете у списима новијег датума представљају уједно и резиме и надоградњу неких ранијих Бауманових идеја. Формулисање концепта *нове сиротиње* (енг. *new poor*) (Bauman 1998), који је директна теоријска последица промене функционисања производње (и потрошње), те глобализације и флексибилности тржишних позиција, један је од важнијих идејних доприноса пољског социолога.

„Сиромашни су, како их он назива, ‘потрошачи с грешком’, који учествују у грозничавој трци за робом, али најчешће не могу да стигну до циља трке, а свакако у њој никада не могу победити. Ниска позиција у друштвеној стратификацији доводи до окоштавања идентитетског маркера неуспешности па се на тај начин перпетуирано репродукује њихова маргиналност, објашњава Бауман“ (Jovanović Ajzenhamer 2019, 687).

„Потрошачи с грешком“ су аутохтони резултат постмодерности.⁴ У солидно модерно доба у коме је владала воља за поретком, било је важно

Гај Стендинг (Guy Standing), на кога се позива и сам Бауман. Прва одлика прекаријата је несигуран и несталан положај на тржишту рада – флексибилност радних уговора, повремена и привремена запосленост, рад на даљину, флексибилност радног времена итд. Друга димензија је последица урушавања државе социјалног старања, што практично значи да прекаријат нема здравствено, пензионо или социјално осигурање. На крају, прекаријат је изразито хетерогена друштвена групација која подразумева генерисање различитих класних позиција: од старе радничке класе, која је изгубила посао, преко креативних занимања до тзв. неприпадајућих грађана, попут миграната или особа с инвалидитетом или бивших осуђеника (Standing 2011).

⁴ Бауман спада у оне теоретичаре који се опредељују да касни XX век карактеришу као постмодерни свет. Прелазак с производње на потрошњу суштински мења поредак, сматра Бауман. Међутим, Бауман је, с друге стране, врло опрезан када је реч о употреби појма постмодернизам и, нарочито је скептичан према постмодерној социологији, те стога бира својеврсно компромисно решење и савременост именује као флуидну модерност (енг. *liquid modernity*). Флуидност је аутентично његов израз и треба да укаже на промене које су се десиле на преласку из солидног модерног доба (енг. *solid modernity*) у флуидно модерно доба. Осим промене у економској сфери, Бауман највише интересује динамика промене етичких кодова. Постмодерни етички кодови одбацују правила као што су универзалност и апсолутност, и приклањају се различитим аспектима амбиваленције (солидно модерно доба је тежило укидању амбиваленције и инсистирало је на доместикацији, рационализацији и покоравану аберантног). Такође, како модерност није успела да разреши проблеме односа према Другом (па је, између осталог, произвела холокауст), постмодерна треба да коначно

нивелисати све неприлагођене, а у флуидном добу различите позиције и идентитети опстају и коегзистирају. Данас, дакле, имамо на делу један парадокс, односно иронију (Tester 2007, 81): нормализацију неуспешности у ономе што се сматра врхунском вредношћу (економско постигнуће) и, с друге стране, апорију раскалашног конзумеризма (Bauman 1997, 25–26).

Када се сумира, пет је основних димензија неизвесности у постмодерном добу. Прва се односи на непостојање стабилног светског поретка. Како Бауман каже, након пола века јасних подела, данас смо добили ситуацију да двадесетак моћних земаља жели да наметне своја правила остатку света, који није увек склон да уважава њихове моделе напретка и среће, што резултира недостатком општег, глобалног поретка у оквиру кога би се појединци оријентисали. Друга димензија односи се на социјалне и психолошке нуспојаве суровости глобалног капитализма. Како Бауман сматра, амалгам промоције слободе тржишта, с једне, и изостанак било какве социјалне бриге, с друге стране, доводи *нову сиротињу* не само у ситуацију економске депривације, већ и психолошке потиштености и разочарења у себе, јер нису успели да буду респектабилни потрошачи. Трећа димензија подразумева да су ишчезле традиционалне групе за подршку које су некада помагале да се умање патње проузроковане суровостима у спољном свету. Четврта димензија је својеврсна резултанта претходних неизвесности, а односи се на променљивост сопственог идентитета и имица (Bauman 2017b, 68–73).

Бауман је истрајао у минуциозним дескрипцијама механизма уз помоћ којих савремени поредак различите категорије људи држи у незавидним и прилично деградирајућим позицијама, не само у економском, већ и у сваком другом смислу. Ако изузмемо мањину која је успела да се наметне као владајућа, већина становништва у свету готово бескрајно лута кроз замршене лавиринте флуидне модерности који немају излаз ка неком хуманијем свету. Но, оно што је за нас у овом раду битно је да Бауман препознаје један релативно једноставан начин да се поменути тензијичност флуидног живота реши и да се омогући катарза ширим друштвеним слојевима. Наиме, фокус се са егзистенцијалних друштвених проблема премешта на политички исконструисане и инструментализоване изазове какав је, на пример, страх од миграната који беже од блискоисточних ратова и све интензивније куцају на „наша“ (западна) врата.

изнедри такав етички код који ће омогућити појединцима да живе за Другог, а не само *са* Другим (Ritzer 197, 155–169). Ове опште теоријске напомене треба имати на уму када се у тексту употребљавају Бауманови појмови.

3. Каква је улога миграната у савременој друштвеној динамици и зашто Бауман сматра да је суспендован Кантов позив на гостопримство?

„Утвара лебди изнад планете: утвара ксенофобије“, подсећа нас Бауман (Bauman 2009b, 139). Алудирајући на почетак *Комунистичког манифеста*,⁵ он објашњава на који начин је страх од странаца генерички мотор који покреће (и истовремено плаши) читав савремени свет:

„Старе и нове, никада угашене и свеже одлеђене и загрејане племенске сумњичавости и анимозитети су се помешали и стопили с потпуно новим страхом за безбедност, кондензованим од несигурности и неизвесности флуидног модерног постојања“ (Bauman 2009b, 139).

Слично као и Зимел (Georg Simmel), и Бауман сматра да су странци универзална историјска категорија која је имала своје конкретне еманације и различите функције током историјског континуума (Simmel 1996, 8; Bauman 2018, 15), но савремена мигрантска криза иницирала је развој нових димензија одвећ присутног процеса другојачења становништва које није домицилно, те је од миграната начинила главне странце који „куцају на наша врата“. Бауман подсећа на то да су странци по правилу увек били окидач за узнемиреност, а неретко и „глинени голуб“ за сваљивање кривице за проблеме с којима се заједница суочава. Наравно да је нетрпељивост према различитим мигрантима (странцима) имала различите форме и јачину у складу са конкретним историјским контекстом (о чему ће бити више речи у наставку рада када ћу објаснити зашто сматрам да је су миграције са Блиског истока посебно обележене оријенталистичким класификацијама, што их битно разликује од других миграција), али је Бауман (као, уосталом, и Зимел) желео да истакне заједничке именитеље за све новопридошлице у савременом флуидном свету. С развојем великих урбаних метропола и, последично, галопирајућом *миксофобијом*⁶ странци добијају и неке нове епитете и функције. У солидно модерно доба које је тежило изградњи поретка, странци су били аномалија коју је требало исправити, док су данас странци само још један фрагмент ионако разуђеног и некохерентног света (Bauman 2017b, 65; Ritzer 1997, 168). Модерност је тежила разградњи различитости, док постмодерна пригрљује све амбиваленције које у њој егзистирају (Marotta 2002, 40).

У контексту пролиферације флуидних несигурности о којима је било речи у претходном делу рада, постмодерни странци који долазе из ратом угрожених подручја добијају две нове улоге на позорници нашег „пост-

⁵ У питању је чувени почетак *Манифеста*: „Један баук кружи Европом – баук комунизма“ (Marks & Engels 1945, 29).

⁶ „Миксофобија (енг. *mixofobia*) јесте високопредвидљива и раширена реакција на компликоване, језиве и стресне варијанте људских типова и животних стилова који се овлаш додирују на улицама савремених градова и у 'најобичнијим' (читај: незаштићеним 'брањеним просторима') њиховим стамбеним четвртима“ (Bauman 2009, 130).

нерегулисаног модуса живота и кохабитације“ (Bauman 2018, 17). Прва улога коју мигранти успешно играју јесте континуирано подсећање на то да колико год да мислите да сте Ви лично дотакли дно друштвене хијерархије, увек постоји неко коме је горе. Улогу, уистину аморфне, али ипак опипљиве утехе и емотивне сатисфакције коју појединци доживљавају док гледају хиљаде људи иза бодљикавих жица, Бауман приближава читаоцима уз помоћ метафоре из древне Езопове бајке о зечевима и жабама. Зечеве су, наиме, прогониле друге звери и константно су живели у страху од извесне смрти. Агонија неизвесности одвела је зечеве до обода језера, у којем су планирали да се удаве. Гледајући како зечеви трче ка језеру, жабе су се уплашиле, мислећи да ће им надолазећи глодари наудити и брзо су ускочиле у воду. Видевши шта су жабе учиниле један зец је застао и рекао осталима да размисле још једном о својој одлуци, јер ствари ипак нису тако лоше као што су им раније изгледале. Порука приче је јасна: „Задовољство које је тај зец осетио – добродошао предах од уобичајене утучености због свакодневног прогона – потиче из открића да увек постоји неко ко је у још горем сосу него он сам“ (Bauman 2018, 18). Друга улога коју мигранти имају је перфиднија, али је једнако важна као и претходно експлицирана. Наиме, будући да мигранти долазе из опустошених и уништених делова света, они са собом доносе подсетник да нико није имун на такво зло, и да је глобални систем у својој бити криво постављен. Они су, како Бауман каже, доносиоци лоших вести и оличење пропасти поретка (Bauman 2018, 21; Bauman 2010, 115). И док је прва улога коју мигранти играју намењена нижим класама које се муче да обезбеде елементарни опстанак, представа у којој су мигранти весници зла одиграва се пред очима свих: Они су ту да нас подсети „на (неизлечиву?) рањивост наше сопствене позиције и ендемску крхкост нашег тешко стеченог благостања“ (Bauman 2018, 22). Како закони глобализације неумољиво узимају данак – људи у Европи и Америци са страхом размишљају о томе шта ће се десити ако се точак судбине окрене тако да рат и патња сутра буду „у њиховом дворишту“?

Оба осећања – задовољство због тога што увек може горе, као и стрепњу због фрагилности сопствених позиција, политичке елите у различитим земљама, каналишу ка распламсавању беса према мигрантима, на коме, опет, профитирају када дође време сабирања гласова на изборима (Jovanović 2017a). Бауман користи, данас изузетно присутан и атрактиван, појам *секуритизације* (енг. *securitization*), како би објаснио истоветне механизме уз помоћ којих се лидери уздижу и цементирају своје доминантне позиције у различитим друштвима (Bauman 2018, 28).

Секуритизација има две функције, манифестну и латентну, сматра Бауман. Манифестно испољавање секуритизације односи се на саму дефиницију појма: Секуритизација подразумева процес превођења неког питања у безбедносни домен уз помоћ говорног чина који конкретан феномен транспонује у егзистенцијалну претњу, која онда изискује спровођење ванредних безбедносних мера (Buzan, Waever & de Wilde 1998, 23). Ако погледамо конкретне примере, процес секуритизације свој завршни облик

добија у жичаним оградама, депортацијама, увођењима ограничавајућих законодавних одредби итд. И док је „гвоздена завеса“ симболизовала конфронтацију између комунизма и социјализма, данашњи зидови деле европски део света од неевропског, тј. разграничавају сиромашни Глобални југ и богати Глобални север (в. Đorđević 2017). С друге стране, латентна функција секуритизације подразумева да одржавање осећаја безбедносне угрожености, као и потпиривање етничких и верских нетрпељивости, омогућава моћницима да се задрже на позицијама са којих ће моћи да спасу становништво од наводне надлазеће безбедносне катастрофе, иако не постоје докази да предузете мере реално смањују ризик од безбедносних претњи (Bauman 2018, 31).

Успешно извођење *безбедносног театра*,⁷ како се у студијама безбедности назива ово што Бауман класификује као латентну функцију секуритизације, омогућава западним лидерима да „одиграју на сигурну карту“ када излазе пред такмаце у изборној арени. Бауман наводи само неке од успешнијих примера. Он подсећа на Орбанову (Viktor Orbán) бодљикаву оgradu на граници са Србијом и поене које је мађарски премијер скупио захваљујући изјавама попут оне да су „сви терористи мигранти“, или пак на Оландово (François Hollande) „показивање мишића“ са силама реда и закона након нереди у Паризу 2015. године. Одмах након спровођења конкретних безбедносних мера – које нису нужно значиле и право смањење безбедносног ризика – оба политичара забележила су пораст афирмативних ставова у анкетама јавног мњења (Bauman 2018, 31–35).

Безбедносни театар је успешан мађионичарски трик који елите користе да би преусмерили пажњу с проблема које не могу да реше – као што су обезбеђивање сталних квалитетних послова, смањење незапослености, бољи и хуманији здравствени систем, бесплатно школовање итд. – ка проблемима које наводно успешно решавају, као што је спречавање миграната у криминалним активностима и „кварењу“ аутохтоне културе, вере и језика, и на тај начин скупљају политичке бодове (Jovanović 2017a).

„Међу другима, борба против терориста који кују завере против телесне безбедности обичног народа и њихове драгоцене имовине лако преузима прву виолину и држи је чврсто – тим пре што тако добија прилику да потхрањује и одржава легитимност власти, као и да постигне ефекат напора за прикупљање гласова за дуго времена унапред; напослетку, крајња победа у тој борби остаје удаљена (и суштински дискутабилна) прилика“ (Bauman 2018, 33).

Ова стратешка мимикрија, коју свесно спроводе политички актери, одржава пламен страха од новопридошлица живим. Странци се у тој спирали панике постепено дехуманизују и, како посредством дискурса, тако и

⁷ Када увођење конкретних безбедносних мера треба да створи осећај веће сигурности грађана, иако не мора да значи да је по среди стварно смањење ризика, онда говоримо о постојању безбедносног театра (енг. *security theater*) (Schneider 2003, 38).

праксама, ограђују од „нас“. Улога странаца редукована је на позицију оптужених, а како су припадници домицилног становништва и тужиоци и адвокати и судије и порота, јасно је да ће новопридошлице на концу добити окривљујућу пресуду (Bauman 2018, 165).

Уместо да мигрантско питање буде изнова и изнова секуритизовано, тему би требало вратити на терен етичких дилема и императива, сматра Бауман, и на сцену изводи Кантове смернице за хуманији (су)живот. Бауман цитира делове из *Трећег дефинитивног члана вечног мира*, у коме Кант тврди да однос према странцима није питање филантропије, већ је домен права и моралности (Kant 1995). Све док странац мирно заузима своје место, нико не сме да буде непријатељски настројен према њему, сматра Кант. Према Баумановом тумачењу овог аспекта Кантове концепције вечног мира, описана пацифистичка визија, која је требало да заустави готово бескрајни низ крвавих ратова који су, у том тренутку, потресали Европу, подразумева да се непријатељство према странцима мора заменити гостољубивим *ethos*-ом (Bauman 2018, 71). Бауман подсећа на то да, иако овде говоримо у правним категоријама, реч је о кодификовању моралних начела, те је стога превођење етичких кодова у безбедносне, суштинско кршење основних моралних смерница по којима би требало да функционише глобална људска заједница (Bauman 2018; Ritzer 1997, 169).

4. Који елемент недостаје у Баумановој теоријској слагалици о странцима који долазе с Блиског истока?

Уопште узев, теоријске позиције о односу западног становништва према муслиманским мигрантима груписане су око два главна приступа. Први је културолошки и подразумева проучавање мноштва различитих симболичких борби и дистинкција које се одвијају између домицилног становништва и исламских Других, а други подразумева стављање акцента на економске чиниоце у обликовању ставова према мигрантској популацији. У првом случају проучавају се верске и етничке тензије, док се у другом пажња обраћа на наративе о потенцијалном узурпирању радних места и социјалне помоћи (в. Petrović & Pešić 2017, 28). Бауман је покушао да интегрише различите приступе и да представи један свеобухватнији модел за разумевање узрока и последица савремене мигрантске кризе с Блиског истока.

Пољски филозоф изазову сусрета с мигрантима приступа из неколико углова. Прва призма кроз коју посматра релације са странцима онтолошка је и етичка (и последично – правна). Ту се налази спектар моралних и правних дилема: Шта значи поступати етички исправно према странцима? Како бити гостољубив према онима који долазе на твоје станиште? Како омогућити гарантовање људских права онима који нису грађани моје државе? Бауман даље искорачује ван хоризоната историјских универзалија и филозофских дилема, и улази у домен инхерентно социолошке парадигме и аналитичког репертоара. У оквиру социолошких варијабли које препознаје као најважније, он се ослања на економски приступ проблему, те инсистира на конвергенцији

између прекаризације и флексибилизације радног процеса домицилног становништва, с једне, и перцепције миграната као социјалних узурпатора наших нестабилних позиција, с друге стране (Bauman 2018).

За последњи градивни елемент своје теоријске конструкције Бауман узима политичку и безбедносну димензију, тако што уочава везе између ставова грађана и грађанки и употребе тих ставова у политичке (изборне) сврхе. Инсистира, свакако, и на *vice versa* процесу и детектује различите стратегије (попут безбедносног театра), уз помоћ којих се „барут страха“ према мигрантима одржава сувим, како би у сваком тренутку могао да буде запаљен, ако властима такав пожар затреба.

Постављена на различитим дисциплинарним темељима, Бауманова теорија прилично је интегративна, па ипак, чини се да недостаје религиолошко-културолошки димензија која није занемарљива када говоримо о феномену дистанце према мигрантима, који долазе из доминантно муслиманских земаља. Тај аспект је, осим што је у домену идеационе аргументације, уједно повезан и с безбедносним аспектом целе приче. Иако Бауман на појединим местима спомиње религијски аспект, он на њему не инсистира, због тога што га перципира само као још један (али не и круцијални) елемент за потпиривање страха од странаца.

На основу изреченог не треба донети преурањен закључак о томе да Бауман занемарује културолошку димензију односа према странцима. Још од релативно ранијих радова (Bauman 1990), он проучава начине на које се стварају границе између „нас“ и „њих“, те како се уз помоћ различитих културних маркера оцртавају симболичке границе између нехомогених групација. Он је у оквиру својих истраживања разматрао најпре антисемитизам (Bauman 1989; Bauman 1991), а потом и национализам (Bauman 1992), као демаркационе линије које су имале мноштво, каткад фаталних, последица. Може бити да се у проучавањима миграната с Блиског истока имплицитно подразумевају његови налази из поменутих истраживања, но занимљиво је да то заиста није у првом плану када је реч о студијама које су везане за питања савремених миграција.

Ходајући добро утемељеним стазама студија оријентализма (Said 2008), аутори се махом опредељују да у први план истакну однос према исламу, јер сматрају да је то *differentia specifica* феномена савремених миграција. Страх од инкорпорирања „туђе“ културе и језика у сопствену, као и паника због „црних статистика“ (пораста стопе криминалитета) и узимања радних места, постојао је и када је реч о мигрантима који нису дошли у склопу последњег миграторног таласа, нпр. миграције из Источне Европе након пада Берлинског зида, миграције ромске популације или становништва с Балкана након ратова 90-их итд. (Fekete 2009; Đorđević 2017, 536). Оно што заиста јесте новина када је реч о миграцијама с Блиског истока јесте фактор религије тј. ислама, који се неретко тумачи и интерпретира као *a priori* милитантна, мизогина, реакционарна, назадна, нецивилизована и ригидна вера (Hol 2018, 13; Jovanović 2017a; Jovanović 2017b).

Стереотипизацију односа према муслиманима који долазе да живе на Западу⁸ треба посматрати у перспективи дужег временског континуитета и постепеног грађења егзотизације и есенцијализације оријенталне културе, цивилизације и религије. Саидова парадигма оријентализма, упркос бројним критикама, издржава тест времена и развоја науке, и опстаје као плаузибилна оптика за посматрање (пост)колонијалних односа. Реч је, дакле, о развоју најпре академског, а потом и политичког дискурса који ислам и муслимане трајно редукује на ниво примитивних и назадних погледа на свет, обичаја и односа међу људима (Said 2008). Оријентализам је већ дуго времена нормализован поглед на ислам на Западу, и он је само реактуелизован откад је почела мигрантска криза (в. Јовановић 2017b). Истина је да оријенталистичко оправдавање безбедносних мера против миграната може бити само средство, а не и циљ по себи, међутим, имајући у виду историјску перспективу дуготрајне изградње стереотипног односа Запада према исламу, сматрам да је важно ту варијаблу истаћи као засебну.

У наставку рада, покушаћу да детектујем присутност два основна индикатора: 1) страх од економске узурпације и криминализација миграната (ту се, дакле, ослањам на Баумана), и 2) дистанцу и предрасуде према исламу (што произилази из теорије оријентализма). На основу наведених индикатора, испитаћу на примеру Србије да ли постоји социјална дистанца према мигрантима. Као што сам у уводним напоменама рекла, за овај рад није спроведено истраживање које би било резултанта операционализације Бауманових теоријских поставки. На основу анализе секундарне грађе настојим да испитам постојање ова два индикатора који говоре о врсти односа према мигрантима у Србији. Будући да анализа у овом раду има хеуристички карактер, преглед постојеће литературе и секундарних података прва је и основна степеница ка будућим истраживањима. То је иницијални корак који социолози чине у својим радовима (Blaxter, Hughes & Tight 2006, 99–129). Другим речима, испитивање могућности примене одређеног теоријског програма на конкретну искуствену евиденцију (какво би било емпиријско истраживање спроведено у Србији на основу операционализације Бауманове теорије), треба да почне анализом већ доступних података.

⁸ Када кажем Запад (или Исток), треба имати на уму да је реч о (социјалним) конструктима који су од пресудног значаја за разумевање симболичких борби између различитих геополитичких поља и, последично, култура и цивилизација. У оквиру расправа о односу сопства и Другог, Ивер Нојман (Iver Neumann) наводи посебну теоријску линију дефинисања овог интерактивног модела, коју он назива „Источним скретањем“. Поменути теоријски нит почиње са Зимеловом елаборацијом странца (о чему је било речи у овом тексту), надовезује се на класике антропологије попут Фредрика Барта (Fredrik Barth) и наставља у делима Карла Шмита (Carl Schmitt), Мишела Фукоа (Michel Foucault), Едварда Саида (Edward Said), и других аутора сличне теоријске провинијенције. То је линија коју сам пратила у овом раду, и она подразумева поглед на колективне идентитете (као што је западни или окцидентални, односно источни или оријентални) као на резултат дијалошког и интерактивног процеса (а не као на есенцију или историјску нужност и датост) који се перманентно одвија на интерцивилизацијском нивоу, и то и у дијахроној и у синхроној перспективи (Nojman 2011, 31–40).

Када би се операционализовала Бауманова теорија, она би морала да садржи све димензије о којима сам говорила: етичке, правне, социјално-психолошке, економске, безбедносне и политичке. Међутим, с обзиром на то да сам ограничена грађом која ми је на располагању, определила сам се да испитам само социолошко-економски аспект који Бауман највише наглашава. Употребом тог показатеља остварује се и још једна важна теоријска добит: Испитује се у којој мери грађани Србије, иако не припадају корпусу земаља које називамо западним, деле осећај тензичног бивствовања у флуидном животу. Исто важи и за религиолошку и културолошку перспективу. Налаз који би указивао на постојање оријентализма и у земљама ван западног корпуса био би потпора оним ауторима који инсистирају на хришћанству као на кључној спони која везује „нас“ насупрот (исламских) „њих“ (Hol 2018, 31).⁹

5. Какав је однос према мигрантима са Блиског истока у Србији?

Србија спада у земље полупериферије светског капитализма, па не чуди да је она транзитна земља, која, по правилу, за мигранте представља само један степен ка циљу тј. ка „земљама центра“ (Bobić & Babović 2013, 211; Stojić Mitrović 2017, 594). Ова напомена важна је из два разлога. Први је да је очекивано да ће у Србији доминирати став о томе да мигранти не треба да се задржавају на територији земље, већ да треба да прођу даље ка Западној Европи, а други разлог је тај да ће осећај неопходности заштите сопствених вулнерабилних економских позиција бити још израженији. То је уједно и аргумент који иде у прилог томе да на случају Србије проверим неке од Бауманових теоријских хипотеза.

Према подацима Комесаријата за избеглице и миграције у децембру 2019. године у 19 прихватних и азилних центара боравило је 4.427 миграната и избеглица, међу којима је било око 800 деце. Треба додати још између 400 и 600 људи који бораве у приватним смештајима у том тренутку. Број миграната који су боравили у Србији је од 2015. године до данас флукутирао од три до десет хиљада, у зависности од фазе. Највећи прилив био је 2015. године, у жеку мигрантске кризе. Иако је 2016. године званично затворена западнобалканска рута,¹⁰ она никада није фактички престала да постоји.

⁹ Треба имати на уму још једну напомену. У раду ћу анализирати истраживања јавног мњења, али нећу радити анализу дискурса који у јавности пласирају политичке елите (о томе ће бити речи само укратко). Тек када би се спровела и медијска анализа политичког дискурса, истраживање у складу с Баумановим смерницама било би комплетно. Међутим, обим овог рада ограничава ме да анализирам само однос становника Србије према муслиманским мигрантима.

¹⁰ Под западнобалканском рутом подразумевам пут којим преко Турске, Грчке, Бугарске, потом Северне Македоније и Србије мигранти покушавају да дођу до земаља ЕУ. Највећи број миграната који иде овом рутом долази из Сирије, Авганистана и Ирака, али и из других ратом погођених азијских и афричких земаља. Балканску руту FRONTEX назива

Мигранти и даље проналазе начине да нађу свој пут ка земљама Западне Европе. Последица овог тренда је та да мигранти данас у Србији бораве дужи временски период, што ствара нове изазове како државним институцијама, тако и невладином сектору, али и грађанима Србије (Bjekić et al. 2019, 6; Šantić, Minca & Umek 2017, 221–226; Lutovac 2016, 50–52). Такође, као што ћемо видети, постепено ишчезавање хуманитарне перспективе подстиче развој осећаја безбедносне угрожености (на више нивоа), што и Србију уврштава у групу земаља на коју се могу адекватно применити Бауманове хипотезе.

У Извештају Београдског центра за људска права (2020)¹¹ видимо да на основу анализе медијског садржаја на почетку 2020. године можемо идентификовати три доминантна модела извештавања о мигрантима: безбедносни, хуманитарни и интеграциони. Безбедносни је најзаступљенији, а у наведеном периоду је био још израженији него раније због глобалне пандемије изазване вирусом Ковид19, а нарочито након одлуке турског председника да не задржава више сиријске избеглице на њиховом путу ка Европи. Наведени догађаји су појачали атмосферу страха и развили дискурс нетрпељивости према овој популацији. Почетак 2020. године обележило је одржавање неколико антимигрантских протеста у више градова, као и инциденти у вези са тзв. народним патролама које су застрашивале мигранте и претиле им (за више видети: BBC 2020; Radio Slobodna Европа 2020; N1 2020). Пласирање оваквих вести углавном иде преко друштвених мрежа и интернет портала, и приметан је пораст антимигрантских и исламофобичних ставова, нарочито међу десно оријентисаном популацијом у Србији.

„Мигранти се доживљавају као безбедносна претња како на државном нивоу, тако и код грађана Србије. Говори се о неопходности одбране српских граница и о потенцијалној претњи од тероризма и преливања сукоба с Блиског истока на територију Србије. Мигрантима се често приписује проблематично понашање и виде се као претња по сигурност грађана. Тако се наводе тобожњи случајеви насиља миграната и тврди се како нападају и пљачкају грађане, при чему се посебно истиче опасност по жене и децу. Од почетка године све се више прича и о масовном насељавању миграната на територију Србије“ (Beogradski centar za ljudska prava 2020, 50).

делом Источно-медитеранске руте. Ова рута била је најфреквентнија током 2015. године, а у марту 2016. она је званично престала да буде активна (Šantić, Minca & Umek 2017, 221–226).

¹¹ У овом извештају урађена је анализа медијског садржаја у прва три месеца 2020. године. Аутори извештаја прикупљали су квалитативне податке из преко 200 различитих медијских садржаја који су се појављивали у новинама, на телевизији и на различитим интернет порталима. У извештају је такође коришћено истраживање ставова грађана о мигрантима, које је Ipsos Strategic Marketing спровео у новембру 2019. године, а на иницијативу Београдског центра за људска права (Beogradski centar za ljudska prava 2020, 46).

Већа заступљеност антимигрантског дискурса у Србији је релативно новијег датума. Иако је још од 2011. године постојала тенденција дизања „моралне панике“ и дехуманизације миграната, нарочито у локалним срединама где су смештени избеглички кампови (Vobić 2013, 101), доминантан дискурс у медијима у последњих неколико година био је да је Србија земља у којој, у односу на друге државе, постоји хуман однос према мигрантима. Чак се говорило и да је Србија држава која је „победила у мигрантској кризи“ (Petrović Trifunović & Poletić Čosić 2018, 221). Иако је у Србији један део (десно оријентисаних) становника конзистентно заступао антимигрантске ставове, државни званичници су, у складу с општом еклектичком стратегијом сублимирања десно-конзервативних и либералних вредности, пласирали другачији дискурс који се умногоме ослањао на евро-интеграционистичку оријентацију, али и на болно искуство домаћег становништва с великим приливом избеглица током 90-их година (Greenberg & Spasić 2017, 316). Такође, у Србији се раније инсистирало на томе да је она само земља транзита (Vobić 2013, 109), па је већина становника прихватила и подржавала такав наратив. Следствено томе, тада није постојала основана претпоставка да проверимо Бауманове тезе, јер, дакле, није било страха од трајног стационирања странаца. Данас, међутим, ствари стоје битно другачије. Погледајмо сада како је изгледала генеза ставова становништва у Србији, од 2014. до 2020. године из перспективе неколико независних (углавном, али не и искључиво социолошких) истраживања.

У истраживању које је 2017. године спровео Институт друштвених наука,¹² половина од укупног броја испитаника и испитаница (51,1%) слагало се са ставом да „имигранти повећавају стопу криминалитета“, а чак 62,9% се није слагало с тврдњом да су „имигранти добри за српску економију“ (Lutovac & Bašić 2017, 55–56). Ови подаци се уклапају у Бауманову процену да у различитим друштвима постоји база за учвршћивање ставова, који даље одржавају безбедносни театар и подупиру секуритизирајући дискурс међу различитим политичким и друштвеним актерима. Но, религиолошко-културолошка димензија која недостаје Баумановим хипотезама показује се релевантном ако гледамо ово истраживање. Наиме, чак 45,3% испитаника и испитаница слагало се с тврдњом да „имигранти наносе штету српској култури“ (Lutovac & Bašić 2017, 55). Иако се не може закључити колико је религија важан фактор који доприноси одржању поменутог става о наводном „кварењу“ српске културе, може се претпоставити да је један део тог светоназора формиран и на основу разлике у вери.

¹² Истраживање је спровео Институт друштвених наука у периоду јун–јул 2017. године као резултат рада на пројекту „Друштвене трансформације у процесу европских интеграција: мултидисциплинарни приступ“, које финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, уз помоћ Фонда за отворено друштво. Реч је о квантитативном истраживању, а узорковање је вршено коришћењем процедуре вишестепног случајног узорковања у три фазе. Број испитаника био је 1.514 а након логичке контроле у датотеци их је било 1.487 (Lutovac 2017).

Још једно социолошко истраживање, спроведено током 2016. године,¹³ показало је да постоји немали постотак испитаника који прихватају идеју о неопходности пружања помоћи мигрантима, али је такође показало и да један део грађана ипак перципира избеглице с Блиског истока као претњу. На основу добијених података, Јелисавета Петровић и Јелена Пешић су формулисале три модела односа грађана према мигрантској кризи: интеграцијски, хуманитарни и безбедносни (Petrović & Pešić 2017). Најмање распрострањен сет ставова спада у интеграцијски модел, следи безбедносни, а најзаступљенији је био хуманитарни модел, нарочито када је реч о скупинама које се перципирају као „мање ризичне“, попут висококвалификованих и економски ситуираних миграната, жена и деце. Овај податак свакако иде у прилог Баумановим тезама, па ипак, не треба пренебрегнути чињеницу да је око једне трећине испитаника рекло да им је делимично или чак и веома битно да мигранти буду хришћанске вероисповести (Petrović & Pešić 2017, 38–39).

Будући да је ово истраживање спроведено 2016. године, не изненађује доминација хуманитарног односа популације у Србији према мигрантима: као што сам истакла, тих година је у Србији био широко заступљен дискурс о томе да је Србија „добар домаћин“ и да се понаша знатно хуманије од осталих земаља које дижу бодљикаве жице. Србија је била добар пример земље која има „привилегије земаља транзита“ (Petrović & Pešić 2017, 43). С друге стране, постојање безбедносног наратива, нарочито према одређеним категоријама миграната, попут неквалификоване радне снаге, могло је бити индикатор за екстраполацију онога што ће уследити: Јачања безбедносне науштрб хуманитарне перспективе.

Ако се померимо неколико година унапред видећемо да подаци почињу да причају нешто другачију причу. Индикативан је налаз у „Извештају о истраживању јавног мњења: однос грађана и грађанки према дискриминацији у Србији“¹⁴ повереника за заштиту равноправности из 2019. године, у коме је показано да су мигранти социјална група према којој грађани и грађанке у Србији имају најизраженију социјалну дистанцу (Izveštaj 2019, 49). Чак 37% испитаника и испитаница је рекло да не би желело да мигранти трајно живе у њиховој држави. Сличан проценат је добијен и када су постављана питања попут суживота у комшилуку, сарадње на послу, дружења итд. (Izveštaj 2019, 54). У складу с тим налазом, донет је следећи закључак:

¹³ Истраживање је спроведено у периоду мај–јун 2016. године на репрезентативном узорку од 998 испитаника на територији Србије (без КиМ). Узорак је био дизајниран као вишестепни стратификовани (Petrović & Pešić 2017, 33–34).

¹⁴ Ово истраживање је реализовано у оквиру пројекта Немачке развојне сарадње „Инклузија Рома и других маргинализованих група у Србији“ који спроводи Немачка организација за међународну сарадњу, ГИЗ, а Повереник за заштиту равноправности је био партнер у истраживању. Истраживање је спровела агенција Фактор Плус у августу 2019. године на случајном репрезентативном узорку од 1.200 испитаника на територији Србије (Izveštaj 2019, 11).

„Конечно, треба нагласити да се у претходном периоду готово није променила социјална дистанца према припадницима и припадницама одређених група у друштву, осим што је забележен њен пораст у односу на мигранте, односно тражиоце азила који се сада налазе на првом месту. Ту су и даље Албанци, ЛГБТ популација, особе које живе са ХИВ/АИДС-ом, Роми, особе с интелектуалним потешкоћама и менталним сметњама и Хрвати. У наредном периоду треба брижљивије планирати мере и активности како би се утицало на смањење социјалне дистанце према наведеним групама“ (Izveštaj 2019, 58–59).

На основу ових података, виде се негативни трендови односа према мигрантима који избијају на прво место групација према којима становништво Србије има најизраженију социјалну дистанцу.

ЦеСид је такође радио истраживање 2019. године,¹⁵ али су аутори истраживања направили и компарацију с раније добијеним подацима. Ако погледамо 2019. годину, највећи број испитаника и испитаница у 19 општина има релативно неутралан став према мигрантима (47%), па ипак чак 40% има негативан став, док тек сваки девети испитаник има афирмативан поглед. У појединим општинама значајно је дошло до погоршања односа према мигрантима. У складу с већ описаним трендом стигматизације миграната на друштвеним мрежама, долази до пораста исламофобије и антимигрантских ставова, закључују аутори истраживања (CeSid 2019, 11).

За проверу Бауманових хипотеза нарочито је значајан следећи податак. Иако и даље већина грађана и грађанки сматра да су рат, недостатак сигурности и страх од прогона главни разлози због којих мигранти напуштају своју земљу, проценат оних који заступају ту тезу је смањен у односу на 2016. годину, када је чак 73% сматрало да мигранти доминантно одлазе из својих кућа јер су угрожени ратним уништавањима. С друге стране, проценат оних који сматрају да мигранти долазе на Запад зато што желе бољи живот, порастао је са 10% (2016) на 30% (2019) (CeSid, 2019 12). Дакле, баш као што Бауман каже, и на примеру становништва у Србији, показује се да је све снажнији осећај угрожености наших, ионако фрагилних и нестабилних, економских и социјалних позиција.

ЦеСид је упоредио ставове према избеглицама 90-их година прошлог века на овим просторима с односом према мигрантима који данас долазе с Блиског истока. Ово је изузетно важан део контекста о коме сам говорила, а који утиче на одређена одступања од Бауманове теорије. Наиме, у 26% случајева грађани сматрају да је главна разлика између ове две групације

¹⁵ Истраживање је спровео ЦеСид у јуну 2019. године у 19 општина Србије у оквиру Подршке ЕУ управљању миграцијама у Републици Србији и реализовано је на узорку од 800 испитаника. Истраживање је спроведено у 19 општина које су највише биле погођене мигрантским таласом (Палилула, Обреновац, Савски венац, Лозница, Сјеница, Тутин, Пирот, Бела Паланка, Димитровград, Суботица, Сомбор, Шид, Лајковац, Прешево, Врање, Бујановац, Босилеград, Кикинда, Кањжа) (CeSid 2019).

миграната у томе што су током 90-их година људи бежали од рата, а данас долазе јер желе бољи живот. Скоро исти проценат сматра да је разлика у томе што су 90-их година долазили Срби, а да данас пристижу они који су религијски, обичајно и културолошки различити (CeSid 2019, 13). Дакле, иако се један део објашњења о одрживости социјалне дистанце уклапа у Бауманове претпоставке, очљиво је да је грађанима итекако важна и религиолошка димензија.

„Три су кључна разлога које грађани наводе када је реч о неприхватању миграната: културне, верске, обичајне и разлике у менталитету (30%), повећање осећаја небезбедности и утицај на повећање стопа криминалитета (15%), Србија је довољно сиромашна земља и њени грађани имају довољно својих проблема (19%)“ (CeSid 2019, 22).

Овде јасно учавамо плаузибилност Бауманових тврдњи о страху за сопствену егзистенцију, која је додатно појачана полупериферијском позицијом коју Србија има, али видимо да је религијска вододелница, такође, веома значајна.

И резултати истраживања које је спровео Црвени крст¹⁶ говоре у прилог томе да постоји конвергенција између погледа на мигранте као на потенцијалне конкуренте за социјална и економска добра и инсистирања на томе да постоји проблем с новопритошлицама, јер припадају другачијој култури и религији. Ево неких дискурзивних илустрација оваквих погледа на изазове мигрантског питања:

„Не треба дозволити да људи пате, али знамо да је њихова крајња дестинација нека од богатијих и економски јачих држава Западне Европе, те Србија треба да буде заиста само транзитна земља али у правом смислу те речи, да се задржавање сведе на што краћи рок, и да за то време бораве искључиво у камповима“ (Вјеккић et al. 2019, 22).

Овај пример (као и следећи) јесте илустрација дискурса о немогућности Србије да се избори са изазовом миграција, а да се не угрози економски положај домицилног становништва. То је, дакле, и Бауманова теза која је само додатно ојачана перцепцијом Србије као сиромашне и бесперспективне државе. У следећем коментару на онлајн платформи, један учесник истраживања наводи следеће:

„Зато што се ни нама грађанима који смо рођени на територији РС не дају повољни услови за живот у Србији. Мигрантима се

¹⁶ У истраживању које је спровео Црвени крст учествовало је укупно 304 испитаника из шест градова (Београд, Шид, Кикинда, Сомбор, Суботица и Пирот). Узорак је био погодан, а истраживање је проведено путем *online* платформе (Вјеккић et al. 2019, 14–15). Књига, настала на основу истраживања, штампана је захваљујући финансијској подршци Међународне федерације Друштвава Црвеног крста и Црвеног полумесеца и Норвешког Црвеног крста.

обезбеђују бесплатне едукације да би радили, а нема посла ни за нас или се максимално спуштају цене плата, јер мигранти раде за мање паре. Нема Србија пара ни за наше социјалне случајеве а камоли за туђе, а они добијају више него ми“ (Вјекјић et al. 2019, 25).

С друге стране, један део испитаника и испитаница (око петине испитаника у овом истраживању), заступа изразито оријенталистички дискурс, и у први план истиче исламску културу као непремостиву препреку, или чак и опасност по грађане Србије. Ево неких примера исламофобичног дискурса:

„Покушали би да исламизују хришћане“ (Вјекјић et al. 2019, 55).

„Не желим да ми деца расту са необразованим исламистима, који ће им натурати своје обичаје и уверења да би нашу културу угушили“.

„Насилни су, нападају децу и жене, краду и пале куће“ (Вјекјић et al. 2019, 25).

У склопу приче о оријентализацији дискурса о мигрантима навешћу пример из једног антрополошког истраживања спроведеног у периоду 2014–2016 године. Истраживање је обухватило медијску анализу и интервјуе у Београду, Суботици, Бањи Ковиљачи и Боговађи (Stojić Mitrović 2017, 595). Ауторка истраживања Марта Стојић Митровић показала је на који начин су мигранти који долазе из далеких делова света етикетирани као доносиоци болести (попут еболе и шуге), а што је наводно директна последица њиховог („незападног“ и „нецивилизованог“) начина живота. Ауторка наводи низ примера како се медијским дискурзивним стратегијама гради секуритизирајући дискурс, који се потом перпетуира и у разговорима са испитаницима. Ево једног илустративног одговора испитанице из Бање Ковиљаче, која је прокоментарисала да јој је чудно што се мигранти буне што не могу да се купају док стављају крем (да би се излечили од шуге), кад се ионако не купају често:

„Хигијена је на много нижем нивоу. Дођу запуштени и прљави али из оправданих разлога – дуго путују. Али већ у понедељак су обавештени да их прегледа лекар, а 90% њих дође прљавих иако су већ ту били, неокупани. Ни жене нису ништа боље – то нема везе са полом. Африка има јачи мирис, али су много чистији него Азија. Афганистанци су најгори. Али ипак све је то индивидуално“ (Stojić Mitrović 2017, 605–606)

Стојић Митровић закључује да су на делу расијализација и културализација односа према мигрантској популацији из Азије и Африке; а то су, заправо, својеврсни синоними за процес који је у овом раду дефинисан као оријентализација дискурса и пракси. Како закључује ауторка,

„(...) спектакуларизација нехигијене, прљавштине и болести, доминантна слика медијског представљања миграната, може се

посматрати као средство за производњу друштвене кохезије путем културализације и расијализације, дискурзивних техника којима се скреће пажња са стварних места производње разлике, са глобализованог (транснационалног) структурног насиља, које спроводе богати и моћни политички актери, и њено редефинисање као наслеђене, билогенетески (расијализација), билокултурно (културализација)“ (Stojić Mitrović 2017, 606).

6. Закључна разматрања: Шта је *фузија хоризоната* и зашто Бауман сматра да је то лековити приступ изазову суживота са странцима?

Подаци о социјалној дистанци коју становници Србије имају према муслиманским мигрантима указују на то да су Бауманови закључци могу проширити и ван опсега релативно уског круга западноевропских држава. Штавише, нарочито вулнерабилна полупериферијска позиција јача његову аргументацију: У флуидној и прекарној реалности потреба за чувањем сопствених ресурса на ободима светског капитализма још је израженија. Такође, искуство са избеглицама у последњој декади прошлог века, иако чини да један део грађана и грађанки има емпатичан однос према мигрантима, ипак активира „старе ране“ и подсећа на, како би Бауман рекао, крхкост и променљивост сопствених, само тренутно стабилних, позиција. У складу с тим, инсистирање на транзитности миграната који долазе са Блиског истока, сасвим је очекивано пожељан модел поступања с новопридошлицама.

Но, важно је истаћи да се и оријенталистички индикатор показао релевантним када је реч о истраживањима која су спроведена у Србији (а која сам у овом раду анализирао). Данас сведочимо порасту исламофобичних ставова на друштвеним мрежама, што свој одблесак има и у ставовима испитаника и испитаница. Ислам се перципира не само као туђа, већ као назадна и потенцијално милитантна религија чије би дејство могло да буде угрожавајуће на више нивоа, како на културном тако и на безбедносном нивоу (нпр. тероризам, преношење заразних болести, силовање итд.).

Бауманова теорија је холистичког карактера, а у овом раду испитан је само један њен део и он се показао као адекватно аналитичко решето за разумевање односа према мигрантима с Блиског истока у Србији. Као што сам већ рекла, било би веома важно и занимљиво испитати и друге аспекте његове теорије. Верујем да би резултат истраживања које би у потпуности следило његове теоријске и епистемолошке смернице био велики допринос домаћем, али и међународном научном арсеналу. Такође, верујем и да би се и остатли индикатори о којима је пољски филозоф писао показали као делотворни у експанаторном смислу и када разматрамо случај Србије.

На крају, следећи ширину Баумановх светоназора, дугујем објашњење још једног концепта који он фаворизује, а који треба да помогне становницима флуидног света да се на бољи и хуманији начин суоче са мигрантском кризом. Бауман у помоћ призива још једног познатог филозофа,

Ханс-Георга Гадамера, позајмљујући његов концепт *фузије хоризоната* како би дочарао снагу истинског интеркултуралног разумевања. Бауман каже да, иако је интеррелигијски дијалог важан, потребно је направити и један онтолошки корак даље и приступити правој фузији хоризоната. Фузија хоризоната није сводљива на метод или технику, она је суштинско комуницирање, слагање хоризоната знања, и усаглашавање светоназора (Bauman & Obirek 2016, 88–89; Bauman 2018, 105). Бауман нам, дакле, у наслеђе оставља позив на рефлексивност, међусобно комуницирање и сагледавање и уважавање туђих позиција, и суштинско схватање и прихватање различитости науштрб погубне етноцентричности која удобно коегзистира с другим малигним феноменима у флуидној модерности.

Извори

- BBC News. 2020. „Narodne patrolе: Ko patrolira Beoradom u potrazi za migrantima“.
<https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-51761864>
(pregledano 16. septembra 2020)
- Bjekić, Jovana, Maša Vukčević Marković, Nataša Todorović & Milutin Vračević. 2019. *Socijalna inkluzija migranata: Istraživanje stavova prema migrantima i preporuke za smanjenje diskriminacije*. Beograd: Crveni krst.
- Beogradski centar za ljudska prava. 2020. *Pravo na azil u Republici Srbiji: Izveštaj za period januar – mart 2020*. Beograd.
- CeSid. 2019. *Stavovi građana prema uticaju izbegličke i migracione krize u 19 jedinica lokalne samouprave Srbije*. Beograd. CeSid.
- Izveštaj 2019. *Izveštaj o istraživanju javnog mnjenja: odnos građana i građanki prema diskriminaciji u Srbiji*. Beograd: Poverenik za zaštitu ravnopravnosti.
- N1 2020. „Ko su ‘narodne patrolе’ i od koga štite građane?“
<http://rs.n1info.com/Vesti/a572211/Od-koga-narodne-patrole-stite-gradjane.html> (pristupljeno 16. septembra 2020).

Литература

- Barlai, Melani, Birte Fährnich, Christina Griessler & Markus Rhomberg. 2017. *The Migrant Crisis: European Perspectives and National Discourses*. Zürich: Lit Verlag.
- Bauman, Zygmunt. 1989. *Modernity and the Holocaust*. Cambridge: Polity Press.
- Bauman, Zygmunt. 1990. *Thinking Sociologically*. Cambridge: Basil Blackwell.
- Bauman, Zygmunt. 1991. *Modernity and Ambivalence*. Cambridge: Polity Press.

- Bauman, Zygmunt. 1992. "Soil, Blood and Identity". *Sociological Review* 40 (4): 675–701.
- Bauman, Zygmunt. 1997. *Postmodernity and its Discontents*. Oxford: Polity Press.
- Bauman, Zygmunt. 1998. *Work, Consumerism and the New Poor*. Buckingham: Open University Press.
- Bauman, Zigmunt. 2009a. *Fluidni život*. Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Bauman, Zigmunt. 2009b. *Fluidna ljubav: O krhkosti ljudskih veza*. Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Bauman, Zigmunt. 2010. *Fluidni strah*. Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Bauman, Zigmunt. 2017a. „Evropa stranaca“. U *Stranac u humanističkom nasleđu*, prir. Dušan Marinković & Dušan Ristić, 38–54. Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Bauman, Zigmunt. 2017b. „Stvaranje i prevazilaženje stranca“. U *Stranac u humanističkom nasleđu*, prir. Dušan Marinković & Dušan Ristić, 62–85. Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Bauman, Zigmunt. 2018. *Stranci pred našim vratima*. Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Bauman, Zigmunt & Stanislav Obirek. 2016. *O Bogu i čoveku*. Razgovori. Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Blaxter, Loraine, Christina Hughes & Malcolm Tight. 2006. *How to Research*. England: Open University Press.
- Bobić, Mirjana. 2013. „Imigracija u Srbiji: Stanje i perspektive, tolerancija i integracija“. *Demografija* 10: 99–115.
- Bobić, Mirjana & Marija Babović. 2013. „Međunarodne migracije u Srbiji – stanje i politike“. *Sociologija* 55 (2): 209–228.
- Buzan, Barry, Ole Waever & Jaap de Wilde. 1998. *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder and London: Lynne Rienner Publishers, Inc.
- Đorđević, Biljana. 2017. „Lišeni diskursa legitimacije: zazidane zemlje Centralne Evrope i politički subjektiviteti u nastajanju“. *Glasnik Etnografskog instituta SANU* 65 (3): 527–541.
- Elliott, Anthony. 2007. "The Theory of Liquid Modernity: A Critique of Bauman's Recent Sociology". In *The Contemporary Bauman*, ed. Anthony Elliott, 46–62. London and New York: Routledge.
- Eriksen, Tomas Hilan. 2003. *Tiranija trenutka: Brzo i sporo vreme u informacionom društvu*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Fekete, Liz. 2009. *A Suitable Enemy – Racism, Migration and Islamophobia in Europe*. London: PlutoPress.

- Greenberg, Jessica & Ivana Spasić. 2017. “Beyond East and West: Solidarity Politics and the Absent/Present State in the Balkans”. *Slavic Review* 76 (2): 315–326.
- Hol, Stuart. 2018. *Zapad i ostatak sveta: diskurs i moć*. Loznica: Karpos.
- Johnson, Mary. 2015. *The European Migrant Crisis: Unprecedented Displacement on an International Scale*. USA: CreateSpace Independent Publishing Platform.
- Jovanović, Nataša. 2017a. „Paradoksi slobode govora: suspenzija ‘političke korektnosti’ u savremenim diskursima kao katalizator jačanja rasističke i orijentalističke retorike“. U *Lica i naličja društvene i lične slobode*, prir. Zorica Kuburić, Ljiljana Čumura & Ana Zotova, 111–134. Novi Sad: CEIR.
- Jovanović, Nataša. 2017b. “Contemporary Orientalistic discourse as the framework for the analysis of Islamophobia in Western societies”. In *3rd International Conference on Human Security*, eds. Svetlana Stanarević, Ivica Đorđević & Vanja Rokvić, 269–276. Belgrade: University of Belgrade – Faculty of Security Studies, Human Security Research Center.
- Jovanović Ajzenhamer, Nataša. 2019. „Još jedno čitanje klasičnih koncepata: reaktuelizacija Zimelovog Stranca i Neprijatelja na primeru savremenih migracija sa Bliskog Istoka“. *Sociologija* LXI: 676–696.
- Kant, Immanuel. 1995. *Večni mir: filozofski nacrt*. Beograd: Gutembergova galaksija.
- Lutovac, Zoran. 2016. “Migracije i evropske integracije Srbije”. *Stanovništvo* 54 (1): 41–63.
- Lutovac, Zoran. 2017. „Reč urednika“. U *Građani Srbije i populizam. Javno mnjenje Srbije 2017*, prir. Zoran Lutovac, 9–11. Beograd: Institut društvenih nauka.
- Lutovac, Zoran & Goran Bašić. 2017. „Ljudska prava i ‘opasni drugi’ u percepciji građana“. U *Građani Srbije i populizam. Javno mnjenje Srbije 2017*, prir. Zoran Lutovac, 41–66. Beograd: Institut društvenih nauka.
- Marks, Karl & Fridrih Engels. 1945. *Komunistički manifest*. Beograd: Biblioteka Marksizma–Lenjinizma.
- Marotta, Vince. 2002. “Zygmunt Bauman: Order, Strangerhood and Freedom”. *Thesis Eleven* 70 (1): 36–54.
- Nojman, Iver. 2011. *Upotrebe Drugog: „Istok“ u formiranju evropskog ideniteta*. Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku i Službeni glasnik.
- Petrović, Jelisaveta & Jelena Pešić. 2017. „Između integracije, bezbednosti i humanitarnosti: stavovi građana Srbije o migrantima“. *Stanovništvo* 55 (2): 25–51.

- Petrović Trifunović Tamara & Dunja Poleti Ćosić. 2018. "Discourses of Hospitality, Politics of Hostility: Instrumentalization of the "Refugee Crisis" in the Serbian Press". In *Politics of Enmity*, eds. Gazela Pudar Draško, Aleksandar Pavlović & Eltion Meka, 211–228. Belgrade: Institute for Philosophy and Social Theory, University of Belgrade.
- Radio Slobodna Evropa 2020. „Tužilaštvo: Uhapšen zbog upada u migrantski kamp u Obrenovcu“.
<https://www.slobodnaevropa.org/a/30598775.html> (pristupljeno 16. septembra 2020).
- Ritzer, George 1997. *Postmodern Social Theory*. USA: The McGraw-Hill Companies.
- Said, Edvard. 2008. *Orijentalizam*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Schneier, Bruce. 2003. *Beyond Fear Thinking. Sensibly About Security in an Uncertain World*. Copernicus Books (Springer Verlag).
- Simmel, Georg. 1996. „O strancu“. *Theoria* XXXIX (3): 7–11.
- Standing, Guy. 2011. *The Precariat: The New Dangerous Class*. London: Bloomsbury Academic.
- Stojić Mitrović, Marta. 2017. „Koliko su ‘opasna’ tela migranata? Narativi o bolesti i javnom zdravlju i tehnike upravljanja“. *Glasnik Etnografskog instituta SANU* 65 (3): 593–609.
- Šantić, Danica, Claudio Minca & Dragan Umek. 2017. "The Balkan Migrant Route: The Reflection form a Serbian Observatory". In *Towards Understanding of Contemporary Migration. Causes, Consequences, Politics, Reflections*, eds. Mirjana Bobić, Stefan Janković, 221–240. Beograd: ISI.
- Tester, Keith. 2007. "Bauman's Irony". In *The Contemporary Bauman*, eds. Anthony Elliott, 81–97. London and New York: Routledge.
- Wallerstein, Immanuel. 1974. *The Modern World-System: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*. New York: Academic Press.

Примљено / Received: 29. 04. 2020.

Прихваћено / Accepted: 19. 11. 2020.